

tedir. İbrâhîm b. Sinân'a ayrıca *Kitâbü'l-Hikme* ve *Zübdetü'l-hikem* adlı iki eser isnat edilmekteyse de onun felsefeyle ilgilendiği konusunda herhangi bir bilgi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 381; İbnü'l-Kiftî, *İḥbârü'l-'ulemâ'* (Lippert), s. 57-59, 190; İbn Ebû Usaybia, *'Uyûnü'l-enbâ'*, s. 307, 555; Suter, *Die Mathematiker*, s. 53-54; a.mlf., "Abhandlung über die Ausmessung der Parabel von İbrâhîm b. Sinân b. Tahâbit", *Vierteljahrschrift der Naturforschenden Gesellschaft in Zürich*, LXIII, Zürich 1918, s. 214 vd.; Brockelmann, *GAL*, I, 244-245; *Hedîyyetü'l-'ârifîn*, I, 6; Sarton, *Introduction*, I, 631-632; Sezgin, *GAS*, V, 292-295; VII, 274-275; R. Rashed, "İbrâhîm İbn Sinân İbn Thâbit İbn Qurra", *DSB*, VII, 2-3; a.mlf., *Les mathématiques infinitésimales du IXe au XIe siècle. Fondateurs et commentateurs: Banû Mûsâ, İbn Qurra, İbn Sinân, al-Khazîrî, al-Qûhî, İbn al-Samhî, İbn Hûd*, London 1416/1996, I, tür.yer.; a.mlf., "İbrâhîm İbn Sinân", *Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures*, Dordrecht 1997, s. 441-442; A. Saidan, *The Works of İbrâhîm İbn Sinân*, Kuwait 1983; a.mlf., "İbrâhîm b. Sinân", *Mevsû'atü'l-ḥadâretü'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 74-81; H. Bellosta, *İbrâhîm İbn Sinân: L'analyse et la synthèse* (yüksek lisans tezi, 1994), l'Université de Paris; a.mlf., "İbrâhîm İbn Sinân: On Analysis and Synthesis", *Arabic Sciences and Philosophy*, I/2, Cambridge 1991, s. 211-232.

Rüşdî Râşid

İBRÂHİM SÜRESİ

(سورة إبراهيم)

Kur'an-ı Kerim'in
on dördüncü sûresi.

Mekke döneminde Nûh sûresinden sonra nâzil olmuştur (Süyûtî, I, 28, 30, 31, 83). 28 ve 29. âyetlerin Medine devrinde Bedir Gazvesi'nde öldürülen müşrikler hakkında indiğine dair rivayetler varsa da (İbn Kesîr, IV, 509; Süyûtî, I, 45) müfessirlerin çoğunluğu bunlara itibar etmemiştir (Âlûsî, XIII, 179). Mushafta elif-lâm-râ harfleriyle başlayan beş sürenin beşincisidir. Âyet sayısı elli iki olup fâsılası (أ، ب، د، ر، ص، ظ، ل، م، ن) harfleridir. İsmi, Mekke'nin güvenliği ve orada oturanların iyiliği için dua eden Hz. İbrâhîm'den alır (âyet 35).

Kaynaklarda nüzûl sebebiyle ilgili herhangi bir olaydan söz edilmiyorsa da üslûp ve muhtevasından anlaşıldığına göre sûre, Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber'e ve ona inananlara karşı sürdürdükleri baskıların yoğunlaştığı bir dönemde, hicrete yakın günlerde inmiştir. Sürenin başında (âyet 3), dünya hayatı-

nın lezzetlerine taparcasına bağlanan ve mânevî güzelliklere sırt çeviren müşriklerin insanları Allah yolundan vazgeçirmek için bütün güçleriyle çaba gösterdikleri, bu tutumlarının anlaşılmasız bir sapıklık olduğu açıklanır. Müslümanlara uygulanan toplu boykot yıllarında onların ibadet ve tavaf için dahi Kâbe'ye yaklaştırılmadıkları hatırlanırsa bu âyetlerin o dönemde müslümanlara yapılan baskıları dile getirdiği düşünülebilir. Ayrıca sûre içinde namazı sürekli olarak kılmayı hatırlatan (âyet 31) ve Hz. İbrâhîm'in hem kendisi hem de zürriyeti için namaz kılmakla ilgili duasını (âyet 40) ihtiva eden âyetlerin bulunması bu sürenin hicretten kısa bir süre önce vuku bulan mi'râc olayından, yani beş vakit namazın farz kılınmasından sonra nâzil olduğunu gösterir; sûre ile ilgili bütün rivayetler de bunu destekler mahiyettedir.

Sürenin ana fikri ve amacı, Hz. Peygamber'in davetini reddeden ve ona karşı düşmanlıklarını arttırarak sürdüren kâfirleri sert bir biçimde uyarıp tehdit etmek suretiyle caydırmaktır. Konusu ise öteki Mekki sûrelerde olduğu gibi tevhid, vahiy ve peygamberlikle ilgili temel iman meseleleridir. Hak dini yayma uğrunda peygamberlerin katlandığı sıkıntılara dair bilgilerin de yer aldığı sûre beş bölüme ayrılabilir.

Birinci bölümde (âyet 1-12) üç önemli hususa dikkat çekildiği görülür. Bunlardan birincisi, Allah'ın vahiy ve peygamber göndermedeki esas hedefi insanları küfrün karanlığından kurtarıp hidayete erdirmektir. Ancak diğer peygamberler ve -bir örnek olmak üzere- Hz. Mûsâ, sadece kendi kavimlerini kurtarmakla görevli oldukları halde Hz. Muhammed bütün insanları aydınlığa çıkarmakla görevlendirilmiştir (âyet 5). Kur'an'ın Arapça gönderilmiş olması Resûl-i Ekrem'e böyle bir görevin verilmesine engel teşkil etmez; çünkü yüce ve hikmet sahibi Allah, daha önceki peygamberlere de hep kendi kavimlerinin diliyle vahiy indirmiştir (âyet 4). İkinci önemli husus vahyin diliyle ilgilidir. Yûsuf sûresinin başında (12/2) Kur'an'ın açık seçik bir Arapça ile gönderildiği ifade edildiği halde bunun sebep ve hikmeti açıklanmamıştı. İbrâhîm sûresinde ise vahyin tebliğinde bir peygamberin kendi kavminin dilini kullanmasının iletişimi kolaylaştırmak gibi bir hikmet taşıdığı açıklanmıştır. Buna rağmen peygamberler kendi kavimleri tarafından büyük bir direnişle karşılanmışlardır. Üçüncü husus, peygamberlerin tebliği karşısında

inanmayanların ortaya koyduğu direniş ve bunun sebepleridir. Peygamberler insanların ruhlarında imanı yerleştirip kökleştirmeye, onları sosyal ilişkilerinde doğruluk ve iyiliğe yönlendirmeye çalışırken inkârcıların bilhassa lider konumunda bulunanları daha çok kendi çıkarları için zararlı gördükleri peygamberlerle çatışmaya girerler. Sürenin ilk bölümünde bu çatışmanın iki temel sebebine dikkat çekilir: Birincisi dünya hayatının nimetlerine aşırı düşkünlük (âyet 3), ikincisi geçmişten gelen alışkanlıklara, gelenek ve göreneklere şüursuz bağlılık (âyet 10). Sürenin birinci bölümü, kendilerine karşı yapılan ezâ ve cefalara rağmen peygamberlerin Allah'a güvenip yollarına devam etmeleri hususunda gösterdikleri azim ve iradeyi dile getiren âyetlerle son bulur.

Sürenin ikinci bölümünde (âyet 13-27), inananların peygamberlere karşı sürdürdükleri düşmanlığın başka bir boyutuna dikkat çeken âyetler yer alır. Bu da peygamberlerin öz yurtlarını terketmeye zorlanmasıdır. Aynı âyetlerde peygamberi yurdundan sürüp çıkarmanın o kavme neye mal olacağı da bildirilmektedir. Allah onları yok edip yerlerine tekrar müminleri yerleştirecek, müşrikleri bu dün-

İbrâhîm sûresinin muhakkak hattıyla yazılmış ilk âyetleri

İBRÂHİM SÜRESİ

yada hezimete uğratacak, âhirette de çetin bir azaba çarptıracaktır; onların iyilik adına yaptıkları ameller kabul edilmeyip kül gibi savrulacaktır. Bu âyetler, bir yandan da hicretten sonra meydana gelecek savaşlara ve bu savaşlarda müslümanların elde edecekleri zaferlere işaret etmekte, Mekke'nin fethedileceği ve müslümanların yeniden oraya döneceği müjdesini vermektedir. Aynı bölümde kâfirlerin âhirette hiçbir mazeret bulamayacakları, şeytana uyup küfre sapanların şeytan tarafından bile kınanacakları belirtilmekte; ardından müminlerin ebedî cennetlerle mükâfatlandırılacağı, Allah'a inanmanın -ve bu inancın veciz bir ifadesi olan kelime-i tevhidin- (Buhârî, "Tefsîr", 14/2), meyvesi bitip dükemmeyen bir ağaç gibi devamlı mutluluk sağlayacağı bildirilmektedir.

Üçüncü bölüm (âyet 32-34), Allah'ın nimetleri ve bu nimetlere karşı nankörlük edenlerin durumlarıyla ilgilidir. Burada, Allah'ın hidayetini reddedip yerine inkârcılığı yerleştirmeye çalışanların kendileriyle birlikte kavimlerini de helâke sürükledikleri ve karar kılacakları son durağın cehennem olduğu bildirilir. Ardından müminlerden namaz kılmaları, gizli açık hayır yapmaları istenir; kimsenin kimseye yardım edemeyeceği âhiret gününde bunun kurtarıcı rolüne dikkat çekilir. Allah'ın yaratıcı kudretiyle ortaya çıkardığı kevnî varlıklara ve insanın yararlarını amaçlayan bunlardaki düzene işaret edilir. Bu bölümün son âyetinde, Allah'ın kullara saymakla başa çıkamayacakları kadar bol nimetler ihsan ettiği hatırlatılır.

Dördüncü bölüm (âyet 35-41), insanlığın en büyük rehberlerinden olan Hz. İbrâhîm'in yüksek dinî kişiliğini yansıtan âyetlerden oluşur. Burada Hz. İbrâhîm'in, Mekke'nin hem bir güvenlik merkezi hem de tevhid odağı olması dileğini de içeren son derece veciz örnek dua cümleleri yer alır. Onun duasının, "Rabbimiz! Hesapların görüleceği günde beni, ana-babamı ve bütün müminleri bağışla" şeklindeki son cümlesi, bütün müslümanlarca en çok sevilen ve tekrar edilen dualardan biri olmuştur.

Sûrenin son bölümü (âyet 42-52) yukarıdaki hususların genel bir değerlendirmesi mahiyetindedir. Kim olursa olsun, nerede ve hangi devirde yaşamış bulunursa bulunsun, ilâhî hakikatlere karşı savaş açan zalimlerin mutlaka yenilgiye uğrayacakları ve perişan olacakları özellikle vurgulanır; Allah'ın bildirdiği hak ve

adalet yoluna karşı savaş açanların kaçınılmaz âkıbetleriyle karşılaştıklarında hissedecekleri derin pişmanlık duyguları, faydasız dilekleri ve nihayet çarptırılacakları ağır cezalar kısaca anlatılır. Sûre, bütün insanlara bir mesaj niteliği taşıyan şu âyetle son bulur: "İşte bu Kur'an insanlara bir bildiridir; onunla uyarılmaları, ibadete lâayık olanın yalnızca Allah olduğunu bilmeleri ve aklı başında kişilerin iyice düşünüp anlamaları için gönderilmiştir".

Sûrenin faziletine dair bazı tefsirlerde yer alan (meselâ bk. Vâhidî, III, 22; Zemahşerî, II, 309; Beyzâvî, I, 643), "İbrâhîm sûresini okuyan kimseye putlara tapan ve tapmayanların on katı ecir verilecektir" anlamındaki hadisin uydurma olduğu kabul edilmiştir (İbnü'l-Cevzî, I, 239-241; Zerküşî, I, 432). Muhammed b. Seyyidî el-Habîb, *ed-Da've ilallah fi sûreti İbrâhîm el-Halîl* adıyla bir yüksek lisans çalışması yapmış (1401/1981, Medine, el-Câmîatü'l-İslâmiyye), Seyyid Muhammed Desûkî (*Tefsîru sûreti İbrâhîm*, Kahire 1987), Bedrî Âtîf Ali Muhammed (*el-Menhecû'l-kavim fi tefsîri sûreti İbrâhîm*, Kahire 1988), Seyyid Ahmed Selîm (*el-Kavlû's-selîm fi tefsîri sûreti İbrâhîm*, Kahire 1411/1991) ve Şehhât Muhammed Ebû Setîf (bk. bibl.) birer kitap kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâhidî, *el-Vasîf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Beyrut 1415/1994, III, 22; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), II, 309; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine 1386/1966, I, 239-241; Fahrreddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu'l-gayb* (trc. Suat Yıldırım v.dğr.), Ankara 1992, XIII, 482-553; XIV, 5-48; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, İstanbul 1884, I, 643; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân* (nşr. Sâmî b. Muhammed es-Selâme), Riyad 1418/1997, IV, 509; Zerküşî, *el-Burhân*, I, 432; İbn Hacer, *el-Kâfi's-şâf* (Zemahşerî, *el-Keşşâf* [Beyrut] içinde), IV, 93, 190; Süyûtî, *el-İtkân* (Bugâ), I, 28, 30, 31, 45, 83; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XIII, 179-261; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 3008-3035; Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul 1980, s. 299-306; Abdullah Mahmûd Şehhâte, *Ehdâfû külli sûre ve mekâşidühâ fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1986, I, 169-187; Şehhât Muhammed Ebû Setîf, *Haşâ'îşü'n-nüzûmî'l-Kur'ânî fi kıssatı İbrâhîm 'aleyhi's-selâm*, Kahire 1412/1991; Mevdûdî, *Tefsîmü'l-Kur'ân* (trc. Muhammed Han Kayaî v.dğr.), İstanbul 1996, II, 533-560.

EMİN İŞIK

İBRÂHİM b. ŞÂHRUH

(إبراهيم بن شاهرخ)

(ö. 838/1435)

Timur'un torunu ve Fars hâkimi
(bk. TİMURLULAR).

İBRÂHİM b. ŞEYBÂN

(إبراهيم بن شيان)

Ebû İshâk İbrâhîm
b. Şeybân el-Kirmîsînî
(ö. 330/941)Şeyhülcibâl diye tanınan
Kırmanşahlı sûfî.

Batı İran'ın Cibâl bölgesinde bulunan ve Kirmîsîn adı da verilen Kırmanşah'a yerleştiği için Kirmîsînî (bazı kaynaklarda Kırmanşâhî, bk. Herevî, s. 477) nisbesiyle anılır. Babası Şeybân kendisine, "Zâhir âdâbı için ilim öğren, bâtın âdâbı için de takvâyı seç" diye öğüt verdiğine göre (Sülemî, s. 404) dindar ve sûfî bir ailenin çocuğu olmalıdır. İbrâhîm b. Şeybân gençliğinde hadis ilmiyle meşgul oldu. Ali b. Hasan b. Ebû'l-Anberî, Ebû Kılâbe er-Rekâşî, Muhammed b. Cehm es-Semîrî'den hadis aldı. Daha sonra tasavvufa yöneldi. Bu sahadaki bilgi ve tecrübesini arttırmak için Dînever, Şam, Mekke ve Medine gibi yerleri dolaştı. Ebû Abdullah el-Mağribî'nin müridi oldu ve otuz yıl boyunca ondan istifade etti. Şeyhinin diğer halifesi İbrâhîm el-Havvâs'tan da faydalandığı kaydedilmektedir. Ebû Abdullah'ın ölümünden sonra Kirmîsîn'e yerleşti ve burada vefatına kadar irşad faaliyetine devam etti. Seksen yıldır iştahla yemek yemediğini söylediğine bakılırsa (Serrâc, s. 243) uzun bir ömür sürmüş olmalıdır. 337 (948) yılında vefat ettiğini söyleyenler varsa da (Zehebî, *el-İber*, II, 244; Safedî, VI, 20) kaynakların çoğunda 330'da (941) öldüğü kaydedilmektedir. Kabri uzun müddet bölge halkı tarafından ziyaret edilmiştir (Bedrân, II, 221).

İbrâhîm b. Şeybân sahte mutasavvıfları (müddeiler) şiddetle eleştirmiş, tasavvuf adına birtakım iddialarla ortaya çıkmanın şeyhlerin huzurunda ve hizmetinde bulunmaktan kaynaklandığını vurgulamıştır (Sülemî, s. 402, 405). Verain, helâl yemekten ve ayırım gözetmeksizin bütün insanlara hizmet etmekten ibaret olduğunu babasından öğrendiğini söyleyen İbrâhîm b. Şeybân ruhsatlarla göre hareket etmenin tehlikesine dikkat çekmiş, Allah korkusunun önemini hatırlatarak ancak Allah'a kul olanın hür olabileceğini savunmuştur. Tevekkülü Allah'la kul arasında kalan bir sır olarak tanımlayan İbrâhîm b. Şeybân'a göre (a.g.e., s. 403-405) tevazuun kaynağı iç temizliği olup bereketi dışa yansır; kibir ise yine içteki bulanıklıktan kaynaklanır, onun da kötü belirtileri dışa vurur. Yine ona göre müşâhede ehli hiçbir zaman Allah'tan gaip olmaz; yakınlık